

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-72-34>

УДК 346.1:338.24

ІДЕНТИФІКАЦІЯ, ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА

IDENTIFICATION, ORGANIZATIONAL AND LEGAL REGULATION OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITY AND CHALLENGES FOR BUSINESS ENTITIES

Рекотов Петро Валентинович

кандидат юридичних наук, доцент,
Інженерний навчально-науковий інститут імені Ю.М. Потебні
Запорізького національного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0378-378X>

Метеленко Наталя Георгіївна

доктор економічних наук, професор,
Інженерний навчально-науковий інститут імені Ю.М. Потебні
Запорізького національного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6757-3124>

Попова Алла Олександрівна

кандидат економічних наук, доцент,
Інженерний навчально-науковий інститут імені Ю.М. Потебні
Запорізького національного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6369-2954>

Rekotov Petro, Metelenko Natalia, Popova Alla

Potebnia Engineering Education and Research Institute
of the Zaporizhzhia National University

Підприємницька діяльність є різноманітною та багатогранною, тому вона відіграє визначальну роль у формуванні нової національної економіки, а досвід розвинених країн у питаннях розвитку підприємництва покликаний стати рушійною силою у повоєнному відновленні української економіки. Дослідженнями проблематики регулювання підприємницької діяльності під час війни раніше не займалися вітчизняні вчені, адже з подібними викликами сфера підприємництва стикається вперше в історії країни. Тому, метою даної роботи є узагальнення норм чинного законодавства та оцінка напрямків організаційно-правового регулювання господарської діяльності в умовах воєнного стану для суб'єктів підприємництва. Досліджено принципи підходи до організації господарської діяльності в Україні для суб'єктів мікропідприємництва, малого та середнього бізнесу, для суб'єктів великого підприємництва. Уточнено процеси утворення (легалізації), реорганізації суб'єктів підприємницької діяльності в Україні. Доведено визначальну роль держави в регулюванні підприємницької діяльності, зокрема в питаннях правової регламентації сфери оподаткування; врахування міжнародного досвіду тощо. Виконано аналіз умов провадження підприємницької діяльності під час війни та доведено багатовимірність завдання відновлення та розвитку малого і середнього бізнесу (МСП) через згуртовану взаємодію держави та суб'єктів підприємництва. Метою дослідження є ідентифікація, організаційно-правове регулювання господарської діяльності та аналіз викликів для суб'єктів підприємництва. Методологічну основу роботи становлять системний підхід, метод порівняльного правознавства та експертного оцінювання. Наукова новизна полягає у багатоаспектному підході до розгляду проблематики регулювання підприємницької діяльності в нових трансформаційних умовах функціонування суб'єктів підприємництва. У роботі запропоновано практичні рекомендації щодо формулювання ключових завдань підтримки МСП. Результати дослідження можуть бути використані у процесі правового регулювання господарської діяльності та державної політики у сфері підприємництва.

Ключові слова: правове регулювання, підприємництво, державна політика, сфера оподаткування.

Entrepreneurial activity is diverse and multifaceted, therefore it plays a decisive role in the formation of a new national economy, and the experience of developed countries in matters of entrepreneurship development is intended to become a driving force in the post-war restoration of the Ukrainian economy. Domestic scientists had not previously studied the issues of regulation of entrepreneurial activities during the war, because the field of entrepreneurship is faced with such challenges for the first time in the history of the country. Therefore, the purpose of this study is to generalize the norms of current legislation and assess the directions of organizational and legal regulation of economic activity in the conditions of martial law for business entities. The fundamental approaches to organizing economic activity in Ukraine for micro- enterprises, small and medium-sized businesses, and large enterprises were investigated. The processes of formation (legalization) and reorganization of business entities in Ukraine have been clarified. The decisive role of the state in regulating entrepreneurial activity has been proven, in particular in matters of legal regulation of the taxation sphere, taking into account international experience, etc. An analysis of the conditions for conducting entrepreneurial activities during the war was performed and the multidimensionality of the task of restoring and developing SMEs through close interaction between the state and business entities was proven. The purpose of the study is to perform identification, organizational and legal regulation of entrepreneurial activity and analysis of challenges for business entities. The methodological basis of the study is a systematic approach, the method of comparative law and expert assessment. The scientific novelty lies in the multifaceted approach to considering the issues of regulating entrepreneurial activity in the new transformational conditions of the functioning of business entities. The study proposes practical recommendations for formulating key tasks for supporting SMEs. The results of the study can be used in the process of legal regulation of business activity and state policy in the area of entrepreneurship.

Keywords: legal regulation, entrepreneurship, public policy, taxation.

Постановка проблеми. Зацікавленість суспільства у цивілізованому підприємництві обумовлюється значимістю підприємницької діяльності як одного з факторів соціально-економічного прогресу. Не будь-яке завдання, що виконується за дорученням іншої особи, вважається підприємницькою діяльністю, якщо при цьому виконавець був позбавлений хоча б якогось з необхідних факторів виробництва і не володів правом свободи такої діяльності. Наявність особистої власності, творчого потенціалу, розумових здібностей та фізичних можливостей, певного суспільного становища, досвіду і знань, відносяться до ряду найважливіших складових підприємництва. Право громадян займатись підприємницькою діяльністю передбачене Основним Законом України [1, ст. 42]. Організація управління та реалізація господарської діяльності регламентується численними нормативно-правовими актами (НПА), що у сукупності складають господарське законодавство, норми якого регулюють відносини у різних сферах господарювання, що обумовлено рядом об'єктивних та суб'єктивних чинників, таких як висока динаміка і багатоманіття господарської діяльності і, як наслідок, неупорядкованість господарського законодавства, викликана реалізацією численних економічних проєктів, що потребує додаткового організаційного забезпечення та правової регламентації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правовим аспектам державного регулювання господарської діяльності присвячені праці таких провідних науковців як: Ю. Є. Ата-

манова, Є. М. Білоусов, О. А. Беляневич, Т. В. Боднар, Д. В. Задихайло, М. П. Кучерявенко, О. П. Подцерковний, В. С. Щербина та ін. Не зважаючи на певний рівень наукової розробленості господарсько-правового забезпечення в загальній теорії держави та права, вищезазначена сфера продовжує залишатися у центрі уваги науковців, експертів і практиків, адже саме від якості правил і норм щодо налаштування, а в подальшому і функціонування механізму провадження господарської діяльності, залежить економічна ефективність, фінансова стабільність, соціально-економічна справедливість та і в цілому – національна безпека держави.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження ідентифікація, організаційно-правове регулювання господарської діяльності та аналіз викликів для суб'єктів підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Актуальності відповідним дослідженням надає нагальна необхідність внесення змін до норм чинного законодавства в частині корпоративного управління в період трансформаційних змін, запровадження дієвих ефективних механізмів контролю за використанням об'єктів державної та комунальної власності, підвищення інвестиційної привабливості країни, а також задля уніфікації визначення юридичних понять і термінів, усунення дублювання певних норм різними законодавчими актами тощо.

Організація господарської діяльності має відповідати загальним принципам господарю-

вання в Україні та здійснюватися за спеціальними принципами підприємництва. Загальні принципи господарювання відповідно до Господарського кодексу України (ГКУ) [2] представлені на рис. 1. Спеціальні принципи підприємницької діяльності представлені на рис. 2.

На сьогоднішній день ключовою умовою функціонування підприємства є наявність реальної економічної свободи, що охоплює такі складові, як: економічна самостійність, відповідальність та рівноправність.

Перша передбачає необмеженість вибору господарських контактів, розпорядження прибутком, форм власності та видів діяльності та ін. Друга базується на майновій відокремленості, що тягне за собою здатність своїм

майном, коштами, продукцією відповідати по договірним зобов'язанням за прийняті рішення та інші результати господарювання, відшкодовувати завдані збитки тощо.

Третя включає рівність умов щодо доступу до ресурсів, оподаткування, розподілу прибутків для суб'єктів підприємництва незалежно від їх форм власності, видів діяльності, обсягів бізнесу.

Перелік учасників правовідносин у сфері господарювання, визначений у статті 2 Господарського кодексу України, включає: споживачів, органи державної влади і місцевого самоврядування, суб'єктів господарської діяльності, громадян, громадські та інші організації, що на основі відносин власності здійснюють організаційно-господарські повнова-

Рис. 1. Загальні принципи господарювання в Україні

Рис. 2. Спеціальні принципи господарювання в Україні

ження чи виступають засновниками суб'єктів господарювання [2]. Останні можуть відноситись до суб'єктів малого, мікро-, середнього чи великого підприємництва у залежності від кількості працюючих та обсягу доходів.

Критеріями, що визначають приналежність до категорії суб'єктів мікропідприємництва є такі ознаки: це фізичні особи, які у встановленому законом порядку зареєстровані як фізичні особи – підприємці, середня кількість працівників у яких за звітний період не перевищує 10 осіб та річний дохід (від будь-якого виду діяльності) не перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро, що визначена згідно середньорічного курсу НБУ. Окрім того,

суб'єктами мікропідприємництва визнаються юридичні особи – суб'єкти господарювання, незалежно від організаційно-правової форми та форми власності, що мають середню кількість працівників не більше 10 осіб та річний дохід яких від будь-якої діяльності не перевищує суму, що еквівалентна 2 мільйонам євро і визначена за середньорічним курсом НБУ [2].

Окремо слід зазначити, що ці критерії практично є відповідними тим показникам, за якими диференціюватимуться суб'єкти господарювання за розмірами, що передбачені перспективним законодавством (Закон України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-пра-

вових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» (набрав чинності, але введення в дію передбачено в серпні 2025 р.)).

З точки зору виконання вимог податкового законодавства України щодо подання платниками до контролюючого органу податкової декларації [3], мікропідприємствами визнаються ті підприємства, що мають показники, на дату складання річної фінансової звітності за рік, що передує звітному, які відповідають хоча б двом з таких критеріїв: наявність балансової вартості активів до 350 тисяч євро включно; чистого доходу від реалізації продукції (робіт, послуг, товарів) – до 700 тисяч євро включно; середньої кількості працівників – до 10 осіб включно [4].

Щодо суб'єктів малого підприємництва, то ними визнаються фізичні особи, котрі мають реєстрацію у встановленому законом порядку як фізичні особи – підприємці, середня кількість працівників яких за звітний період не є більшою, ніж 50 осіб та дохід за рік від будь-якої діяльності не більше суми, еквівалентної 10 мільйонам євро, що визначається за середньорічним курсом НБУ. Окрім того, до них відносяться юридичні особи – суб'єкти господарювання, незалежно від організаційно-правової форми та форми власності, що мають середню кількість працівників за звітний період не більше, ніж 50 осіб і річний дохід від будь-якого виду діяльності не вище суми, еквівалентної 10 мільйонам євро, визначеної за середньорічним курсом НБУ. Відповідно до ПКУ, малими вважаються ті підприємства, що не підпадають під ознаки мікропідприємств і за показниками на момент складання річної фінансової звітності за рік, який передує звітному, мають відповідність хоча б за двома з таких ознак: наявність балансової вартості активів до 4 млн євро включно; отримання чистого доходу від реалізації продукції (робіт, послуг, товарів) до 8 млн. євро включно; показник середньої кількості працівників – до 50 осіб включно [4].

До категорії ж суб'єктів великого підприємництва відносяться особи – суб'єкти господарювання незалежно від організаційно-правової форми та форми власності, середня кількість працівників яких за звітний період (календарний рік) перевищує 250 осіб і річний дохід від будь-якого виду діяльності перевищує суму, еквівалентну 50 мільйонам євро, яка визначається за середньорічним курсом НБУ. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», великими визначає підприємства, що не від-

повідають критеріям середніх підприємств і показники яких на момент складання річної фінансової звітності за рік, що передує звітному, мають відповідність хоча б за двома з таких ознак: наявність балансової вартості активів понад 20 млн євро; отримання чистого доходу від реалізації продукції (робіт, послуг, товарів) понад 40 млн. євро; показник середньої кількості працівників – понад 250 осіб (ч. 2 ст. 2 Закону України 996) [4].

Середніми визнаються підприємства, що не мають відповідності ознакам малих підприємств і їх показники на момент складання річної фінансової звітності за рік, що передує звітному, мають відповідність хоча б за двома з таких критеріїв: балансова вартість активів до 20 млн євро включно; отримання чистого доходу від реалізації продукції (робіт, послуг, товарів) – до 40 млн. євро включно; показник середньої кількості працівників – до 250 осіб включно [4].

Фізичні особи – підприємці (ФОП) як суб'єкти господарського права – це громадяни України, іноземці чи особи без громадянства, які зареєстровані у встановленому законом порядку та здійснюють діяльність, не заборонену законом. Так, громадянин визнається суб'єктом господарювання у разі здійснення ним підприємницької діяльності за умови державної реєстрації його як підприємця без статусу юридичної особи [2].

Щодо шляху утворення суб'єкта господарського процесу, то він є сукупністю дій організаційно-правового характеру, що мають на меті легалізацію – спрямованість цих дій на отримання суб'єктом господарювання законного статусу як учасника господарського обороту. При цьому утворення господарюючого суб'єкта передбачається як шляхом прийняття рішення власника майна чи уповноваженого ним органу, так і іншими способами, що передбачені для випадків, коли рішення приймають інші суб'єкти через заснування нового, реорганізацію (поділ, перетворення, приєднання, злиття, виділення) вже діючого суб'єкта за умови розпорядження антимонопольних органів відповідно чинного законодавства. Громадянин України ж має можливість набутти статусу підприємця шляхом реєстрації у встановленому законом порядку.

Коли мова йде про утворення юридичної особи – господарської організації, її засновниками стають власник чи уповноважений ним орган. Ними є особи (власники), які ставлять свої підписи під установчими документами і приймають рішення щодо створення госпо-

дарської організації. Окрім того у якості засновника може виступати будь-яка особа, незалежно від форми власності, що має право власності на майно, якщо інше не передбачено законом. Останній допускає різний кількісний склад засновників при утворенні організації (одним засновником чи кількома). Законодавство передбачає можливість встановлення певних вимог щодо кількості засновників та їх якісного складу (при заснуванні кредитної спілки). За критерієм способу створення передбачено різні шляхи утворення: реорганізація діючої підприємницької організації чи заснування нової.

До способів реорганізації (форм), стаття 56 ГКУ відносить: перетворення діючої господарської організації (діючих), приєднання, поділ, виділення, злиття [2]. У результаті реалізації трьох останніх виникає нова організація. Щодо приєднання, то при цій формі створення нової організації не відбувається. Свою діяльність продовжує та, до якої відбулося приєднання суб'єкта, що припинив існування. Зміни відбуваються тільки у обсязі прав та обов'язків. Для суб'єктів, що займаються комерційною господарською діяльністю, передбачена можливість набуття будь-якої організаційної форми. Та у певних випадках законодавством передбачені окремі вимоги щодо форми створення, наприклад, страхових організацій. Відповідно до Закону «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», особливості правового статусу, створення, діяльності, припинення, виділу страховиків визначаються нормативними актами, що регулюють порядок надання фінансових послуг та відносини у сфері страхування [5], зокрема, Законом України «Про страхування».

Черговим кроком щодо утворення суб'єкта господарської діяльності є його реєстрація. У ч. 1 ст. 58 ГКУ зазначається, що суб'єкт господарювання підлягає державній реєстрації, окрім випадків, передбачених Кодексом. Ним заборонена діяльність незареєстрованого суб'єкта господарювання, що підлягає державній реєстрації (ч. 13 ст. 58 ГКУ). Закон встановлює порядок стягнення до Державного бюджету України доходів, одержаних таким суб'єктом. Тож маємо підкреслити виключне значення реєстрації суб'єкта господарювання як юридичного факту, загальні правила щодо якого викладені у ст. 58 ГКУ.

Державна політика, реалізація якої, з-поміж іншого, включає державне регулювання підприємницької діяльності, передбачає у тому

числі встановлення меж та зниження рівня втручання держави в діяльність господарюючих суб'єктів, подолання перешкод на шляху її розвитку, уникнення прийняття економічно необґрунтованих нормативно-правових актів, оптимізацію адміністративних взаємовідносин між органами державної влади, регуляторними органами, підприємствами, удосконалення механізму регулювання правовідносин суб'єктів господарювання.

Зосередження уваги на економічних функціях регулювання державою діяльності суб'єктів підприємництва, дає можливість виділити складові їх змісту, які полягають у «забезпеченні суспільних і державних потреб, пріоритетів соціально-економічного розвитку, формуванні державного бюджету, забезпеченні оборони і безпеки держави, реалізації свободи підприємництва і конкуренції, захисті навколишнього природного середовища та користуванні ресурсами, забезпеченні зайнятості населення, забезпеченні захисту від недобросовісної конкуренції та монополізму...» [6, с. 37] та ін.

«Держава провадить регулювання підприємницької діяльності через законодавче забезпечення свободи конкуренції, захист споживачів від проявів недобросовісної монополізму та конкуренції у всіх сферах підприємницької діяльності; фінансово-кредитну та податкову політику, яка включає встановлення ставок податків і відсотків за державні кредити, ціни та правила ціноутворення, валютний курс податкові пільги, розмір економічних санкцій; визначення соціальних норм діяльності підприємства, за якими підприємець зобов'язаний забезпечити відповідні умови праці, оплату праці не нижче встановленого мінімального рівня, охорону праці, а також соціальне й медичне страхування та соціальне забезпечення; залучення підприємців до виконання різноманітних науково-технічних та економічних державних та регіональних програм; укладання договорів на виконання робіт та здійснення послуг для державних потреб; встановлення екологічних норм і нормативів» [7, с. 90].

В контексті регулювання державою господарської діяльності особливого значення набувають питання правової регламентації сфери оподаткування. Необхідність удосконалення законодавчої і нормативно-правової бази в напрямку забезпечення податкової безпеки обумовлене, як намаганням створити більш сприятливе правове поле для діяльності суб'єктів підприємництва, так і

завданнями України щодо гармонізації національного законодавства з нормами права Євросоюзу у відповідності до укладеної із ЄС Угоди про асоціацію та зважаючи на отриманий у 2022 р. статус кандидата на членство в Європейському Союзі, що передбачає, в т. ч. лібералізацію і глобалізацію регуляторних галузей.

В зазначеній площині можна визначити доцільною перспективу розвитку нормативно-правового багаторівневого врядування, яке є притаманним для багатьох економічно розвинутих країн. Закордонними експертами (стаття «Оподаткування: перспектива нормативно-правового багаторівневого врядування») класифіковано наступні зрушення в управлінні податками: (i) від національного до багаторівневого регулювання; (ii) від прямого і публічного до непрямого і приватного регулювання; та (iii) від ієрархії та примусу до співпраці та реагування [8]. Обґрунтована необхідність «введення таких понять, як адаптивне регулювання, способи управління, «оркестровка», жорстке та м'яке право або регуляторний арбітраж» [8] тощо.

Зважаючи на вищенаведене, маємо зробити висновок щодо актуальності внесення інституційних змін до регуляторного управління в Україні.

Міжнародний досвід регулювання підприємництва державою свідчить про те, що зокрема в європейських країнах історично простежується тенденція від стану практично повної нейтральності до активного державного регулювання господарської діяльності. Наріжним елементом такого регулювання в країнах Європейського Союзу (кандидатом в члени якого Україна є з червня 2022 р.) є система з такими складовими, як державне прогнозування, програмування та планування (із коротко- та середньостроковим горизонтом). «У Франції держава займається індикативним плануванням, а визначений обсяг державної власності та її участь у фінансовій сфері залишається важливим аспектом його ефективності. Шведська модель планування розвитку передбачає поєднання інтересів монополій, профспілок, уряду і планових комісій у процесі програмування розвитку національної економіки. Останнє базується на збиранні інформації, перевірці реалістичності прогнозів і проектів із погляду використання національного доходу на споживання та заощадження. У Голландії короткострокове планування розвитку виступає у вигляді комбінації державних бюджетів, щорічних поточ-

них програм і економічного прогнозування. Причому під час планування уряд впливає на економіку шляхом поширення інформації для приватного сектору, що допомагає останнім скоординувати свої дії. Після вступу Бельгії до ЄС економічна політика держави доповнилася такими важелями регулювання, як державні гарантії та кредити, інвестиційні стимули і податкові пільги, а також почала застосовуватися система державного планування розвитку економіки. В Італії важливу роль держава відводить регулюванню підприємств, у яких безпосередньо або опосередковано має контрольний інтерес. Вона впливає на широкий спектр економічної діяльності (зокрема, на банківську справу, транспорт, комунікації, енергетику, машинобудування), використовує державне інвестування та програми допомоги» [9]. Оцінюючи провідний досвід державного регулювання підприємницького сектору в економічно розвинутих країнах, маємо зауважити, що концепція з підтримки малого і середнього бізнесу є чітко змодельованою і ефективною.

Натомість, у вітчизняному законодавстві є прогалини в частині забезпечення достатнього рівня підтримки з боку держави малих та середніх підприємств. З цього приводу необхідно зауважити, що на сьогоднішній день є чинним Закон «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні», але здебільшого його норми є вважати рамковими і декларативними та такими, що окреслюють стратегічні напрямки розвитку цього сектору державного регулювання, а також потребують прийняття відповідної нормативної бази та рішень органів влади на місцях, не кажучи про наявність достатніх джерел фінансування визначених заходів. В той же час триваюче наразі в світі становлення інформаційного суспільства обумовлює необхідність зміни вектору держави від традиційного прямого адміністративного регулювання до формування сприятливого правового, економічного та соціального середовища, до створення дієвих механізмів та інструментів сприяння малому і середньому бізнесу, а також ефективної інфраструктури для його підтримки. Це стимулюватиме розвиток підприємництва, обумовить доступ до додаткових фінансів, забезпечить суб'єктам господарювання більш рівні умови для конкуренції і інновацій, адже саме малі підприємства, як свідчить досвід, є більш гнучкими з точки зору оперативності їх виробничого реагування на виклики часу і адапта-

ції до змін, а також готовими до впровадженнь науково-технічних та інноваційних досягнень. Проте питома вага суб'єктів малого підприємництва у створенні валового національного продукту в Україні значно менша в порівнянні із країнами з розвинутою ринковою економікою. Так, суб'єктами малого бізнесу за 2023 р. було вироблено лише 25,1% обсягу виробленої продукції суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва (за видами економічної діяльності) [10]. І цей показник впродовж 2013–2023 років коливався в діапазоні від 19,8% у 2013 р. до 30,5% у 2021 р. (передвоєнний рік) та 25,1% у 2023 р. [10]. Хоча сумарно на малий і середній бізнес припадає 66,2% від загального обсягу виробленої продукції суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва (за видами економічної діяльності) (розраховано авт. за [10]).

Отже, державне регулювання підприємницької діяльності охоплює специфічну діяльність щодо визначення правових норм та інструментів і засобів їх реалізації, а також діяльність безпосередніх учасників цих відносин – держави та суб'єктів підприємництва.

Зважаючи на повномасштабне воєнне вторгнення, всі суб'єкти підприємницької діяльності сьогодні зазнають різних втрат. Вони адаптуються і пристосовуються до нових викликів, а також допомоги з боку держави та міжнародних партнерів. Відбувається відновлення економічної активності підприємств в багатьох секторах підприємництва. Сучасні умови провадження підприємницької діяльності свідчать про те, що підприємець задля подолання негативних явищ сьогодення має налагоджувати співпрацю з іншими суб'єктами господарювання в нових трансформаційних умовах. В умовах війни принцип згуртованості у підприємницькій сфері та кооперації за регіональною, галузевою ознаками стають трендом та дозволяють швидко вирішувати питання адаптації в умовах воєнного часу.

Малі та середні підприємства вважаються наразі визначальним сегментом ринкової економіки. За оцінкою Центру економічного відновлення (CER) та міжнародної групи компаній Advanter Group в межах проекту Програми розвитку ООН (UNDP) «Підтримка України», «вони складають 99,98 відсотки усіх суб'єктів господарювання, забезпечують 74 відсотки усіх робочих місць та створюють 64 відсотки доданої вартості» [11]. Саме від них залежить економічна і соціальна стабільність країни,

створення робочих місць і формування стійкого конкурентного середовища. Важливим аспектом розвитку малого та середнього бізнесу є його вплив на формування і становлення середнього класу, який є основою національної економічної системи розвинутої країни та гарантом стабільності і соціальної справедливості в суспільстві.

Однак війна, яку розпочала рф у 2022 р., суттєво вплинула на ситуацію з розвитку малого та середнього бізнесу в Україні. Багато малих підприємств зазнали значних втрат через руйнування інфраструктури, зупинку виробничих процесів, втрату господарських зв'язків, ринків збуту та персоналу. Відбулися зміни в усіх сферах діяльності підприємств, зокрема у фінансовій, виробничій, організаційній, логістичній, комунікаційній, інформаційній, інноваційній. І зазначений перелік не є остаточним.

Це призвело до суттєвого зниження економічної активності, що в свою чергу, посилило соціально-економічні проблеми в країні.

Якщо звернутися до структури суб'єктів господарювання, то можемо спостерігати, що впродовж 2014–2022 рр. вона залишалась майже незмінною: «малі підприємства становили 95% від загальної сукупності підприємств, середні – майже 5%» [12]. При цьому питома вага суб'єктів великого підприємництва дорівнює менш, ніж 1% від загальної кількості підприємств.

Проте на чисельність суб'єктів малого і середнього бізнесу суттєво вплинула повномасштабна військова агресія рф, а саме: їх кількість впродовж 2022 р. в порівнянні з 2020 р. зменшилася сукупно на 30% (з 373310 до 261430), «зокрема середніх підприємств стало менше на 17%, малих – на 31%...» [12], хоча слід зазначити, що прояви такої негативної тенденції спостерігалася ще і в довоєнний період, особливо це стосувалося малих суб'єктів господарювання.

Дестабілізація сектору МСП, зниження його ділової активності, призупинення функціонування чи припинення суб'єктів – всі ці фактори негативно відбилися на фінансово-економічних показниках господарської діяльності, рівні зайнятості, ін.

Якщо до війни «...1/5 частина бізнесу (22,3%) оцінювала свій фінансово-економічний стан як задовільний чи поганий, то наприкінці 2023 р. таких підприємств налічувалось уже 78,1%. Лише 36,5 % підприємств малого та середнього бізнесу в Україні продовжували працювати під час війни, а 6 % були вимушені припинити діяльність більше ніж на один рік»

[12]. Очевидно, що найбільших втрат зазнали підприємства Сходу і Півдня країни.

Що стосується оцінки втрат в галузевому розрізі, то найбільших з них «...зазнали сектори будівництва й транспорту, громадського харчування й туризму, найменше постраждали ІТ-сектор і сільське господарство» [12].

Незважаючи на труднощі, що спричинені військовою агресією, порушенням господарських і логістичних ланцюгів, економічною турбулентністю і невизначеністю, безпечними ризиками та іншими кризовими явищами, малі та середні підприємства забезпечують роботою близько трьох чвертей працездатного населення країни. «Зокрема, майже 50% працівників зайняті на середніх підприємствах, ще понад чверть – у малих підприємствах» [12].

Саме малий і середній бізнес став рушійною силою відновлення позитивної економічної динаміки у 2023 р. через стійкість до кризових викликів і адаптацію до нових умов функціонування завдяки, в т.ч., переорієнтації на виробництво товарів подвійного призначення, виготовлення обладнання для військових потреб, релокації підприємств, а це не лише допомогло зберегти економічну активність, але й сприяло відновленню і розвитку виробничого потенціалу та збереженню робочих місць.

Як зазначалося вище, малі та середні підприємства є надзвичайно чутливими до змін у економічному середовищі, адже вони першими реагують на будь-які коливання та кризові явища. В той же час представники бізнес-середовища називають низку проблем, які виникають під час взаємодії з органами влади, серед них такі: блокування реєстрації податкових накладних – «31,3% підприємств стикнулись із цією проблемою» [12]; проблема логістики, яка ускладнюється з плином часу – «...цей показник становив 25%» [12]; частішими стали випадки відмови державних органів у бронюванні ключових співробітників – «19,8% підприємств стикнулись із цією проблемою» [12].

«Першочерговими завданнями для влади підприємці вважають усунення корупції (66,7%) та покращення доступу до кредитних ресурсів (42,4%). Також значна частка підприємців вказала на необхідність проведення судової (36,4%) та податкової (32,5%) реформ, запровадження е-бронювання (32,6%), посилення мораторію на перевірки бізнесу з боку Державної податкової служби та Бюро економічної безпеки (29,3%), прискорення руху

товарів через митницю (26,4%). Політика держави в період повномасштабної війни була спрямована на активну підтримку малого й середнього бізнесу через інструментарій податкових преференцій, субсидованого кредитування, грантові проекти тощо» [12]. Нині розвиток бізнесу значною мірою залежить від ефективності і своєчасності рішень державної влади. Завдання держави – швидко реагувати на виклики, обирати дієві інструменти як контролю, так і підтримки бізнесу у подоланні ним перешкод у сфері господарювання. «Це забезпечить його успішне функціонування, сприятиме стійкості економіки країни в період війни та формуванню міцних підвалин для побудови в майбутньому економічно сильної України» [12].

Отже, ключовими завданнями у підтримці МСП є наступні: запобігання тиску правоохоронних органів з мінімізацією корупції в сфері регуляції, що призводить до економічних втрат та зменшення потенційних надходжень до державного бюджету; реформування Державної митної служби України за сприяння міжнародних експертів та консультантів з відповідним досвідом для надання рекомендацій і допомоги в цьому процесі; перезавантаження роботи Бюро економічної безпеки за умови чіткого дотримання стандартів Європейського союзу (що передбачає визначення і затвердження якісних і кількісних критеріїв оцінювання ефективності його діяльності). Вкрай необхідним є також подолання перешкод для функціонування суб'єктів господарювання: запровадження граничного терміну блокування податкових накладних, підвищення обов'язкового порогу реєстрації платником податку на додану вартість; гарантування збереження спрощеної системи оподаткування при мінімізації зловживань нею (що потребує реформування і удосконалення цього спеціального податкового режиму); забезпечення повноцінного автоматичного обміну податковою та митною інформацією з іншими країнами; створення дієвого механізму автоматизованого зіставлення документів щодо митної вартості товарів; сприяння розширенню інструментів фінансування бізнесу та страхування ризиків; запровадження оптимальної моделі бронювання працівників, що дає можливість у цифровий спосіб оперативно забронювати від призову військовозобов'язаного, який своєю працею сприяє обороноздатності країни; сприяння розширенню участі середнього та малого бізнесу в міжнародній торгівлі; реалізація захо-

дів, спрямованих на підвищення прозорості та ефективності бюджетних програм в напрямку підтримки бізнесу, проведення моніторингу та контролю ефективності витрачання коштів на такі програми; розвиток інструментів для забезпечення гнучкості ринку праці; реалізація стратегій щодо створення робочих місць і умов для гідної праці на національному, регіональних та місцевих рівнях [12; 13].

Висновки. Узагальнюючи результати дослідження, слід зазначити, що сучасний стан правового регулювання, організації та безпосереднього здійснення господарської (економічної) діяльності характеризується низкою проблем і наявністю численних бар'єрів, серед яких окреме місце належить наступним:

- невідповідність і суперечливість підходів щодо визначення організаційно-правових форм господарювання, типів і видів суб'єктів господарської (економічної) діяльності, наявність протиріч і прогалин у визначенні їх правового статусу, недостатній рівень правового забезпечення використання майна при організації та здійсненні господарської (економічної) діяльності; відсутність стимулів щодо корпоративної соціальної відповідальності суб'єктів господарювання;
- порушення балансу у визначенні ступеня і меж участі органів державної влади і місцевого самоврядування в господарських (економічних) відносинах, неефективність управління підприємствами державного і комунального секторів економіки, недостатність економіко-правових стимулів для реалізації масштабних інфраструктурних проєктів на засадах публічно-приватного партнерства, недосконалість підходів до надання державної допомоги суб'єктам господарювання;
- недостатня правова регламентація в частині укладання, виконання та припинення

договорів у сфері господарської (економічної) діяльності; відставання правового регулювання від наявної практики та тенденцій щодо цифровізації господарської (економічної) діяльності, використання у цій діяльності новітніх електронних та інших технологій, поширення електронної комерції, обігу криптовалют, впровадження смарт-контрактів тощо;

- недосконалість порядку розгляду антимонопольними органами справ про порушення законодавства про захист економічної конкуренції, неповна відповідність стандартам Євросоюзу системи контролю за допустимістю державної допомоги для конкуренції;
- низький рівень забезпечення захисту прав і законних інтересів учасників господарських (економічних) відносин;
- надмірна зарегульованість і водночас наявність прогалин і протиріч та неоднозначного трактування норм у регулюванні діяльності в окремих галузях і сферах економіки;
- невизначеність для підприємців та неможливість забезпечити ефективне довгострокове планування через нестабільність та зміни в податковому і господарському законодавстві;
- несприятливість правових умов для здійснення інноваційної, інвестиційної, зовнішньоекономічної діяльності, інтеграції України у світовий економічний простір.

Зазначені проблеми у правовій площині поряд із іншими чинниками негативно впливають на стан економіки України, що проявляється, зокрема, у високому рівні її «тінізації», обмеженні підприємницької ініціативи, скороченні промислового виробництва, низькій привабливості України для іноземних інвесторів, що суттєво знижує шанси країни на відновлення і економічне зростання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 02.12.2010 № 2755-VI (із змін. і доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 03.01.2025).
2. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV (зі змін. та доп.). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 01.01.2025).
3. Які критерії розподілу платників податків на великі, середні та малі підприємства враховуються при визначенні обов'язку подання податкової звітності в електронній формі? Офіційний сайт Державної податкової служби України. URL: <https://if.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/688519.html> (дата звернення: 01.01.2025).
4. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні. Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV (із змін. та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> (дата звернення: 01.01.2025).
5. Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» від 06.02.2018 № 2275-VIII (із змін. та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text> (дата звернення: 01.01.2025).
6. Хомко Л. В., Кульгавець Х. Ю. Правове регулювання підприємницької діяльності: навчальний посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 424 с.

7. Безугла Л. С. Механізми державного регулювання підприємницької діяльності в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 6. С. 89–92. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/6_2011/25.pdf (дата звернення: 11.12.2024).
8. Taxation: A Regulatory Multilevel Governance Perspective. Thomas Rixen Brigitte Unger. 01.07.2021. Wiley Online Library. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/rego.12425> (дата звернення: 01.01.2025).
9. Прокопець Л.В. Механізми державного регулювання підприємницької діяльності. URL: http://business-navigator.ks.ua/journals/2018/44_1_2018/35.pdf (дата звернення: 19.12.2024).
10. Обсяг виробленої продукції (товарів, послуг) суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва за видами економічної діяльності у 2013–2023 роках. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/size_20.htm (дата звернення: 19.12.2024).
11. Оцінка впливу війни на мікро-, малі та середні підприємства в Україні. URL: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-04/undp-ua-smb-2024.pdf> (дата звернення: 19.12.2024).
12. Проблеми розвитку малого та середнього бізнесу в Україні як основного джерела робочих місць. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/problemy-rozvytku-maloho-ta-serednoho-biznesu-v-ukrayini-yak> (дата звернення: 19.12.2024).
13. Сучасний стан правового регулювання господарської діяльності. Платформа стратегічної та законодавчої аналітики. URL: <https://coordynata.com.ua/sucasnij-stan-pravovogo-reguluvannya-gospodarskoi-dialnosti> (дата звернення 01.01.2025).

REFERENCES:

1. Verkhovna Rada of Ukraine, *Konstytuciya Ukrayiny vid 02.12.2010 № 2755-VI (iz zmin. i dop.)* [The Constitution of Ukraine as of December 2, 2010 No. 2755-VI (as amended)], URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (accessed on 03.01.2025).
2. Verkhovna Rada of Ukraine, *Hospodarskyj kodeks Ukrayiny vid 16 sichnya 2003 roku № 436-IV (zi zmin. ta dop.)*, [Economic Code of Ukraine as of January 16, 2003 No. 436-IV (as amended)], URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (accessed on 01.01.2025).
3. DPS Main Directorate in Ivano-Frankivsk Oblast Official Website, *Yaki kryteriyi rozpodilu platnykiv podatkov na velyki, seredni ta mali pidpryyemstva vrazovuyutsya pry vyznachenni obovyazku podannya podatkovoyi zvitnosti v elektronnij formi?*, [What are the criteria for the distribution of taxpayers into large, medium and small enterprises are taken into account when determining the obligation to submit tax reporting in electronic form?], URL: <https://if.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/688519.html> (accessed on 01.01.2025).
4. Verkhovna Rada of Ukraine, *Pro buxhalterskyj oblik ta finansovu zvitnist*
5. *v Ukrayini. Zakon Ukrayiny vid 16.07.1999 № 996-XIV (iz zmin. ta dop.)*, [On accounting and financial reporting in Ukraine. Law of Ukraine as of July 16, 1999 No. 996-XIV (as amended)], URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> (accessed on 01.01.2025).
6. Verkhovna Rada of Ukraine, *Zakon Ukrayiny «Pro tovarystva z obmezenoyu ta dodatkovoyu vidpovidalnistyu» vid 06.02.2018 № 2275-VIII (iz zmin. ta dop.)*, [Law of Ukraine "On Limited and Additional Liability Companies" as of February 06, 2018 No. 2275-VIII (as amended)], URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text> (accessed on 01.01.2025).
7. Xomko L. V., Kulhavec X. Yu. (2016), *Pravove rehulyuvannya pidpryyemnyckoyi diyalnosti: navchalnyj posibnyk*, [Legal regulation of business activity: a textbook], LvDUVS, Lviv, Ukraine, p 424.
8. Bezuhla L. S. (2011), *Mexanizmy derzhavnoho rehulyuvannya pidpryyemnyckoyi diyalnosti v Ukrayini*, [Mechanisms of state regulation of business activity in Ukraine], Investments: practice and experience, Vol 6, pp 89–92. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/6_2011/25.pdf (accessed on 11.12.2024).
9. Thomas Rixen, Brigitte Unger (2021), [Taxation: A Regulatory Multilevel Governance Perspective], URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/rego.12425> (accessed on 01.01.2025).
10. Prokopec L. V. (2018), *Mexanizmy derzhavnoho rehulyuvannya pidpryyemnyckoyi diyalnosti*, [Mechanisms of state regulation of business activity], URL: http://business-navigator.ks.ua/journals/2018/44_1_2018/35.pdf (accessed on 19.12.2024).
11. Volume of products (goods, services) produced by large, medium, small and micro-enterprises by type of economic activity in 2013–2023, *Obsyah vyroblenoyi produktsiyi (tovariv, posluh) subyektiv velykoho, serednoho, maloho ta mikropidpryyemnytstva za vydamy ekonomichnoyi diyalnosti u 2013–2023 rokakh*, [Official website of the State Statistics Service of Ukraine], URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/size_20.htm (accessed on 19.12.2024).

12. UNDP Official Website, *Ocinka vplyvu vijny na mikro-, mali ta seredni pidpryyemstva v Ukraini*, [Assessment of the impact of war on micro, small and medium-sized enterprises in Ukraine], URL: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-04/undp-ua-smb-2024.pdf> (accessed on 19.12.2024).
13. National Institute for Strategic Studies, *Problemy rozvytku maloho ta serednoho biznesu v Ukraini yak osnovnoho dzherela robochyx misc*, [Problems of small and medium-sized business development in Ukraine as the main source of workplaces], URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/problemy-rozvytku-maloho-ta-serednoho-biznesu-v-ukrayini-yak> (accessed on 19.12.2024).
14. Ryznikova V. V., Shherbyna V. S. (2020), *Suchasnyj stan pravovoho rehulyuvannya hospodarskoyi diyalnosti. Platforma stratehichnoyi ta zakonodavchoyi analityky*, [Current state of legal regulation of economic activity. Strategic and Legislative Analytics Platform], URL: <https://coordynata.com.ua/sucasnij-stan-pravovogo-reguluvannya-gospodarskoi-dialnosti> (accessed on 01.01.2025).